

CHEMIE in de KUNST

A.A.A.M. Brinkman

**RODOPI N.V.
AMSTERDAM 1975**

© Editions Rodopi N.V., Amsterdam

ISBN: 90-6203-049-1

Chemie en kunst lijken op het eerste gezicht twee onderwerpen die weinig met elkaar te maken hebben, maar bij nadere beschouwing bemerkt men steeds meer raakvlakken.

Voor elke chemicus, die de geschiedenis van zijn vak niet uitsluitend ziet als de historie van de ontwikkelingen die geleid hebben tot de huidige stand van kennis, is een van de interessantste vragen wat in vroegere tijden het beeld was dat de maatschappij van de chemicus, c.q. de alchemist had. Juist de kunstenaar, als exponent van de maatschappij, kan hier het antwoord geven. Zowel in de literatuur als in de beeldende kunst vinden wij de getuigenissen van de wijze waarop de maatschappij de alchemist zag — als bedrieger of als bedrogene, als door de goudzucht verdwaasde of als eerlijke en volhardende onderzoeker van de diepste geheimen van de natuur.

Een belangrijk voordeel bij het nagaan van de relatie tussen de alchemist en zijn omgeving is dat in de zestiende en zeventiende eeuw, toen de alchemie van een in het geheim en slechts door ingewijden beoefende kunst steeds meer een algemeen verschijnsel werd, ja zelfs een kwaal waaraan velen hun bezit offerden — dat in die periode in de Nederlanden de beeldende kunstenaars zich meer en meer gingen toelagen op het weergeven van het dagelijks leven. Onder de in deze z.g. genrekunst afgebeelde beroepen neemt dat van alchemist een vooraanstaande plaats in. Na het boeren- en soldatenleven en de diverse facetten van het uitoefenen van de geneeskunde (snijden van de kei, aderlaten, 'piskijken', kiezentrekken) zijn de kunstenaars kennelijk gefascineerd geweest door de alchemist in zijn laboratorium, met de weerspiegeling van het licht in het aanwezige glaswerk, de vele soorten apparatuur en de vaak mysterieuze sfeer, maar ook met de mogelijkheid tot een satire op de menselijke geldzucht en domheid.

De kunstenaar heeft evenwel niet alleen als buitenstaander de alchemist geobserveerd, hij heeft ook meegewerkt aan het tot stand komen van alchemistische traktaten. Vooral sinds het begin van de zeventiende eeuw, als onder invloed van de Rozenkruizers de symbolische benadering van de alchemie steeds meer veld wint, zijn prachtig geïllustreerde werken verschenen, waarin de diverse stadia van het veredelingsproces van de metalen (vaak tevens gezien als veredeling van de onderzoeker zelf) op voor ons soms moeilijk doorzichtige, maar daarom niet minder fraaie wijze zijn uitgebeeld.

Nog andere verbanden tussen chemie en kunst zijn te noemen, zoals de chemische samenstelling van de door de kunstenaar gebruikte materialen, waarbij het onderzoek van de in het verleden gebruikte verfstoffen een inzicht kan geven in de toegepaste schildertechnieken — of de aandacht voor de symmetrie, dikwijls een wezenlijk element bij het tot stand komen van een kunstwerk, maar van niet minder belang bij het kristallografisch onderzoek van de materie.

Over deze diverse facetten van de relatie tussen chemie en kunst heb ik in de afgelopen jaren in *Chemie en Techniek* getracht de lezer min of meer regelmatig te informeren, vaak naar aanleiding van een aktuele gebeurtenis, zoals een tentoonstelling of het verschijnen van een belangrijke uitgave op dit gebied, terwijl in de laatste jaargangen veelal in het eerste nummer aandacht werd besteed aan een schilderij of prent.

Bij het starten van de serie *Chemie en Techniek Cahiers* is mij gevraagd voor het eerste nummer een bundel van deze artikelen samen te stellen; daarbij ben ik tot een indeling in vier gebieden gekomen: Allereerst de weergave van de alchemist in zijn laboratorium door de beeldende kunstenaars; vervolgens de symboliek, voornamelijk in de zeventiende eeuwse alchemistische boeken, maar ook in enkele afzonderlijke kunstwerken. Als overgang tussen deze twee onderwerpen kan men de bijdrage over Heinrich Khunrath beschouwen, waarbij het laboratorium tot bidvertrek (oratorium) is geworden. Een volgende rubriek vormt het voorkomen van de alchemist in de literatuur, terwijl ten slotte enkele artikelen over diverse onderwerpen zijn opgenomen.

Dat in dit Cahier van een ook maar bij benadering volledige behandeling van de raakvlakken tussen chemie en kunst geen sprake kan zijn is vanzelfsprekend. Wel is getracht aan de hand van enkele voorbeelden een idee te geven van deze wellicht onvermoede relatie tussen de vaak zo gescheiden alpha- en bètakultuur.

I N H O U D

	jaargang, jaar en bladzijde van oorspronkelijke publicatie	
<i>De alchemist in zijn laboratorium</i>		
1. Een transformatiekaart uit 1806	24 (1969) 13	8
2. Rembrandts 'Practiserende Alchimist'	24 (1969) 458	9
3. Boeren Brueghel	24 (1969) 665	12
4. Noord Italië	25 (1970) 460	13
5. De Alchemist staat voor aap	26 (1971) 19	17
6. Albrecht Dürer	26 (1971) 489	20
7. De jonge chemicus	27 (1972) 21	23
8. Ora et labora	28 (1973) 9	25
<i>Symboliek</i>		
9. Alchemistische Symboliek in het werk van Jeroen Bosch	22 (1967) 645	27
10. Dürers Melencolia	23 (1968) 22	31
11. Het stomme boek	23 (1968) 377	32
12. De 'Atalanta Fugiens' van Michael Maier	25 (1970) 13	35
13. Musaeum Hermeticum	26 (1971) 356	37
14. Michael Maiers Symbola Aureae Mensae	28 (1973) 349	41
<i>Literatuur</i>		
15. Chemie en emblemata	25 (1970) 228	43
16. De vertelling van de kanunnik zijn knecht I	27 (1972) 650	48
17. De vertelling van de kanunnik zijn knecht II	28 (1973) 32	52
<i>Diversen</i>		
18. Rechter Tie en de Alchemie	26 (1971) 661	55
19. De techniek van de prehistorische kunst	16 (1961) 640	58
20. De Griekse vazen	22 (1967) 709	62
21. De symmetrie in het werk van M. C. Escher	21 (1966) 271	67

De artikelen zijn vrijwel ongewijzigd herdrukt; alleen zeer storende drukfouten zijn gecorrigeerd, terwijl ter verduidelijking soms in een voetnoot een jaartal is toegevoegd.